

РЕЦЕНЗІЇ

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ЗАКАРПАТСЬКОГО ДІАЛЕКТУ*

У сучасній лінгвістиці упродовж останніх десятиліть спостерігається зростання інтересу до живого мовлення носіїв говірок. Активізувались дослідження, пов'язані з підготовкою бібліографічних покажчиків, присвячених окремим українським діалектам. На сьогодні світ побачили кілька таких видань, зокрема: Мартинова Г.І., Тищенко Т.М., Щербина Т.В. Середньонадніпрянський діалект: аналітично-бібліографічний огляд. – Черкаси, 2007. – С. 42–72; Із досліджень західнополіських говірок: Бібліографічний опис / Уклад. Г.Л.Аркушин, Ю. В. Громик, Ф. Д. Климчук. – Луцьк, 2007. – 56 с.; 3 історії дослідження східнополіських говірок: Каталог / Укл. Н.П.Дейниченко, Л.І.Дорошенко, В.М.Куриленко, Д.А.Марєєв. – Глухів, 2009. – 32 с. Видано чимало бібліографічних покажчиків та праць окремих мовознавців. Хочемо передовсім назвати ті з них, що стосуються учених-діалектологів П.Чучки (Ужгород, 1998), М.Грицака (Ужгород, 2000), Й.Дзензелівського (Ужгород, 2001), К.Галаса (2002), П.Лизанця (Ужгород, 2001), В.Німчука (Київ, 2008) та ін., окремі з яких розміщені в збірниках наукових праць, приурочених ювілеям лінгвістів.

Варто згадати, що за останні роки активізувався процес укладання цілої низки біобібліографічних покажчиків визначних українських мовознавців, які займалися й проблемами діалектології, зокрема С.Самійленка (Запоріжжя, 2006), В.Чабаненка (Запоріжжя, 2007), І.Свінцицького (Львів, 2008) та деяких інших.

Бібліографічні праці є надійним посібником при дослідженні як різних наукових проблем українського мовознавства, так і його історії. Слід наголосити на тому, що видання бібліографічного покажчика – справа трудомістка, копітка і складна, але завжди корисна і вдячна, тим більше, якщо робота зроблена на високому науковому рівні. Саме така праця є предметом нашої рецензії – це бібліографічний покажчик «Закарпатський діалект» (Ужгород, 2009. – 136 с.), упорядниками якого є досвідчений колектив науковців кафедри української мови Ужгородського національного університету у складі професора І.В.Сабадоша, доцентів О.Ф.Мигoliniця та О.Д.Пискач. Незважаючи на неабиякий професіоналізм авторів, робота над подібним покажчиком зумовлена низкою труднощів. По-перше, бібліографові не завжди легко зорієнтуватися в безлічі журналів, наукових збірників, де опубліковано праці таких добре відомих у слов'янському світі науковців, як Й.Дзензелівський, П.Чучка, В. Німчук, І. Сабадош та ін.; по-друге, багатьох із виданих у мину-

* Закарпатський діалект: Бібліографічний покажчик / Укл. І.В.Сабадош, О.Ф.Мигoliniця, О.Д.Пискач. – Ужгород: Говерла, 2009. – 136 с.

лому наукових матеріалів зараз немає в бібліотечних фондах України; по-третє, чимало статей опубліковано за кордоном і залишається доступною не всім. Безперечно, ужгородські мовознавці, які спричинилися до виходу цього покажчика своєю невсипующою працею, високим фаховим рівнем, заслуговують на глибоку шану.

Із передмови до видання дізнаємося, що «закарпатський, або середньозакарпатський, діалект поширений на території сучасної Закарпатської області на захід приблизно від річки Шопурки і нижньої течії річки Кісви (Рахівський район) до кордону зі Словаччиною. Його північна межа пролягає по Карпатському хребту. На півдні сусідить із говірками угорської та румунської мов. На заході продовжується до річки Цірохи в Східній Словаччині, межуючи зі словацькими та українськими південнолемківськими говірками. На півночі прилягає до бойківського, а з північно-східного боку – до гуцульського говорів. Говірки закарпатського діалекту знаходяться також у Румунії в долинах річок Вишави та Руськови» [с. 3].

Закарпатський говір належить до системи говірок давньої формації, отже, зберігає реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містить і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами. Саме тому говірки цього діалекту здавна привертали увагу дослідників.

Рецензований покажчик став ще одним досягненням української діалектології, а також нагадуванням про важливість досліджень українських говорів. Обсяг покажчика 1550 позицій. Як зазначається у передмові, упорядники «намагалися подати бібліографічну інформацію про закарпатський діалект у максимальному обсязі, водночас усвідомлюючи, що охопити абсолютно все – практично нездійсненна мета». У цьому з ними важко не погодитися, бо інтерес науковців до вивчення народних говорів із плином часу не тільки не послабився, а, навпаки, ще більше посилюється. І тому встигнути зафіксувати численні наукові розвідки в галузі діалектології, які з'являються чи не щодня, не так просто.

У пропонованому покажчику подано інформацію, яка стосується найдавніших друкованих праць 1-ої половини XIX століття про закарпатський говір. Серед таких праць дослідження І.Бережаніна (67), М.Лучкая (756) та ін. Пізніше ці праці опублікував І.Свінцицький у «Матеріалах по истории возрождения Карпатской Руси», вказівка на які також подається у покажчику (1213).

Досить розширено упорядники покажчика подають бібліографію праць 2-ої пол. XIX–1-ої пол. XX ст. Серед них єдина стаття з української діалектології, яка з'явилась на початку XIX ст., – «Мадярські слова в руській мові» Л.Чопея (1548).

Пізнішими публікаціями є статті Г.Геровського (212–216), Ф.Балецького (6–25), В.Саханева (1212), М.Лелекача та М.Григи (657–660), А.Петрова (1020–1030), Ю.Яворського (1462–1470), В.Погорелова (1073–1075), І.Панькевича (959–1016). Що стосується останнього, то у покажчику вміщено не тільки його працю «Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей» (1012), але й численні публікації, які стосуються місцевих пам'яток, граматики, різноманітних питань з історії мови, правопису тощо, а також автобіографічні матеріали (986).

Позитивним моментом є те, що упорядники покажчика подали публікації про закарпатський діалект, які функціонують за межами України – в Словаччині та Румунії. Серед таких публікацій З.Ганудель (172–191), О.Горбача (234), Л.Деже (279–299), В.Латти (643–655), Ю.Муличака (827–830), М.Мушинки (831–835), М.Павлюка та І.Робчука (935–944), А.Кундрат (607–608), М.Чіжмарової (1376–1380, 1545–1547) та інших мовознавців.

Не залишились осторонь і лінгвогеографічні праці, на картах яких закарпатські говірки представлені як частина більшого континууму. Серед цих праць «Атлас української мови» (5), «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини» З.Ганудель (181), «Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України) (Лексика)» Й.Дзензелівського (390), «Атлас українських говорів Східної Словаччини» В.Латти (643), «Атлас бойківських говірок» (1473), «Атлас ботанічної лексики української мови» І.Сабадоша (1161), «Общкарпатский диалектологический атлас» (898–900, 905), «Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР» П.Лизанця (702), «Общеславянский лингвистический атлас» (902–904). Значна частина лінгвістичних атласів збереглася в рукописі, зокрема «Атлас фраземіки українських діалектів карпатського регіону» В.Лавера (622).

Дуже шкода, що до покажчика не внесені й інші лінгвістичні атласи та діалектні словники, які й дотепер зберігаються в рукописних варіантах. Серед них – історично-етимологічний «Словник топонімів і мікротопонімів Закарпаття» К.Галаса і численні атласи, які входили до кандидатських дисертацій О.Миголинець, Е.Гоци та інших дослідників цього говору. Можна зауважити укладачам покажчика пропуски деяких статей молодих учених (Г.Ковач, І.Нібак), рецензій на праці, присвячені закарпатському говору, й окремі цифрові неточності. Однак це аж ніяк не применшує вагомості і високий рівень виконаної ними роботи.

Як позитивне відзначимо подання у покажчику публіцистичних нарисів про найвідоміших дослідників закарпатського діалекту – М.Лучкая (111), І.Панькевича (369), Л.Чопя (1172), М.Грицака (121, 145, 428, 429, 506, 1322) та ін.; вказівка на бібліографію праць чи бібліографічні покажчики І.Панькевича (507), В.Гнатюка (73), В.Добоша (101), Й.Дзензелівського (74, 570), П.Чучки (72, 75), В.Німчука (93). Можемо знайти інформацію про Словник українських гово-

рів Закарпаття І.Панькевича та М.Грицака, які, на жаль, так і залишились у рукописі (430, 1384). Проте окремі публіцистичні статті все ж таки залишились поза покажчиком. Наприклад, статті М.Ороса «М.Лучкай – дослідник історії закарпатських українців», К.Галаса «Закриємо ще одну білу пляму» (про справжнє авторство «Граматики руссаго языка...»), М.Сюська «Авторитет мовознавчого світу», Я.Галаса «Великий Дзензел» (до дня народження Й.Дзензелівського) та ряд інших.

Дуже добре, що упорядники не оминули своєю увагою й рецензій, які вийшли на ряд монографій, словників та інших збірок як в Україні, так і за її межами.

Широко представлена у покажчику бібліографія праць мовознавців другої половини ХХ–ХХІ століть. Чи не найповніше зібрано тут бібліографію про закарпатський діалект Й.Дзензелівського (303–463). Усі ці дослідження засвідчують різноаспектність проблематики вченого і глибину його наукового доробку, вони презентують спостереження мовознавця над фонетикою, словотворенням, лексикою закарпатського говору, цінними є спостереження щодо взаємодії закарпатського говору з іншими українськими говорами та іншими слов'янськими мовами тощо. Важливе значення в українській діалектології й досі мають розроблені Й. О. Дзензелівським методи лінгвістичного картографування, що дають змогу точніше визначити межі поширення діалектних явищ, глибше проникнути у сферу міждіалектних контактів.

Успішно продовжували і продовжують традиції закарпатської діалектологічної школи В.Добош (465–506), В.Лавер (611–642), К.Галас (123–170), П.Лизанець (664–753), П.Чучка (1389–1445), В.Німчук (853–894), І.Сабадош (1147–1209) та інші мовознавці, бібліографія праць яких також подається у покажчику.

У полі зору упорядників покажчика була й інформація, яка стосується міжмовної інтерференції та функціонування іншомовних запозичень у закарпатському говорі. Цей матеріал подається у працях М.Грицака, П.Лизанця, Й.Дзензелівського, О.Гвоздяк, М.Корчинського, Г.Меліки, Ш.Моканя, О.Рота та ін.

Досить інформативними в рецензованій нами праці є дані про автореферати кандидатських та докторських дисертацій мовознавців, імена багатьох із яких добре відомі зараз у науковому світі.

Рецензований бібліографічний покажчик яскраво підтверджує, що широке розгортання роботи з вивчення української діалектної мови дало можливість ученим не лише охопити діалектологічними дослідженнями весь закарпатський ареал, а й значно розширити їх проблематику шляхом наведення паралелей з іншими українськими говорами та з сусідніх слов'янських і неслов'янських мов. Увага діалектологів була зосереджена не тільки на фонетичній, лексичній й морфологічній (власне, словозміні), а й на синтаксисі, словотворі, хоча вивчення цих рівнів української діалектної мови в цілому та закарпатського говору зокрема потребує щорічної копії

праці з огляду на ті зміни, що відбуваються в них.

Глибинне пізнання живого народного мовлення неможливе без дослідження писемних пам'яток. Тому похвально, що упорядники не оминули і цих здобутків, згадавши пам'ятки, які свого часу видали А. Кралицький (599–605), І.Панькевич (1000–1001), А.Петров (1027–1028), Е.Балецький (15), Л. Деже (280), М.Лелекач (658) та ін.

У рецензованому бібліографічному покажчику вміщено також чимало фольклорних та етнографічних матеріалів із Закарпаття. Це, зокрема, цінні записи Г. Де Воллана (277–278), М. Гиряка (217–219), В.Гнатюка (220–227), О.Колесси (578–582), М.Мушинки (832–833) тощо. Однак прикро, що сюди не потрапило кілька етнографічних матеріалів, записаних на Підкарпатській Русі в кінці XIX–поч. XX ст., із яких ми не тільки дізнаємось про обрядовість закарпатських українців, але й збагачуємось її різноманітною лексикою. Наприклад, записи К.Заклинського «Водблиски давнини. До історії весільних обрядов в народній поезії» («Подкарпатська Русь», 1930), Л. Дем'яна «Похоронні обряди и вѣрованя из веречанского округа» («Подкарпатська Русь», 1926), «Свадьба (весѣля) в околици Вышних Верецких» («Лит. недѣля», 1942), О.Мицюка «Сани в похоронах верховинцев Карпат» («Подкарпатська Русь, 1932) та деякі інші.

Безцінна інформація, подана у покажчику, стосується словників, які видавались на Закарпатті. Слід у першу чергу виділити «Латинсько-руський и русько-латинський словарь для низших клас гимназий» К. Заклинського (Ужгород, 1926),

«Старословянській-оугорській-німецькій словарь к священному писанію» Е. Кубека (Ужгород, 1926), «Мадьярско-руській словарь» (Ужгород, 1922–1928) і «Русско-мадьярській словарь» (Унгар, 1981) А. Митрака та ін.

Крім того, в покажчику вміщено також інформацію про діалектні словники Л.Чопея (1386), граматики та збірки Є.Сабова (25, 1210), В.Гнатюка (220–227), Я.Головацького (230–231) тощо.

Цілком умотивовано до бібліографічного покажчика включено також численну літературу про українські карпатські чи південно-західні говори, в якій певною мірою йдеться і про закарпатські говірки. Це, зокрема, праці С.Бевзенка, П.Лизанця, І.Сабадоша, Г. Клепикової, В.Статєєвої, М. Сюська, Н.Прилипка, І.Пуя, Г. Воронич, І.Філак, Н.Хобзей, Ю. Юсип-Якимович, Т.Піцури та ін.

Звичайно, охопити всього неможливо. Проте упорядники покажчика про закарпатський діалект намагались зробити це максимально. І їхня спроба увінчалась успіхом. Рецензований покажчик – результат копіткої багаторічної праці дослідників, яким удалося представити досить повний матеріал, що стосується закарпатського діалекту. Сподіваємося, що наполеглива і плідна праця упорядників збірника стане прикладом для діалектологів з інших регіонів, адже потреба у таких покажчиках велика, а їхня цінність із часом все більше зростає.

*Петро Лизанець,
професор, завідувач кафедри угорської
філології УжНУ*

ПОЕТ «ПОТУЖНОГО ТАЛАНТУ І НЕЗВИЧАЙНОЇ ДОЛІ»*

У великому (близько 200 наукових публікацій) дослідницькому доробку професора кафедри української літератури УжНУ Лідії Голомб дві книги присвячено Петрові Карманському. Перша, 1996 року, носила назву «Петро Карманський. «Ой люлі, смутку» (Поезії). Упор, текстів, передмова та примітки Л. Голомб, друга – 2010-го, «Петро Карманський: життя і творчість».

Новизна другої праці очевидна. Йдеться про українського митця, пов'язуваного сучасною наукою переважно із раннім модернізмом «Молододі Музи». Насправді, як слушно твердить дослідниця, «історія життя і творчості П. Карманського виходить далеко за рамки його участі в «Молододі Музі», і ця історія, безумовно, не може бути написана, доки величезна творча спадщина письменника, розпорошена по різних архівах та малодоступних виданнях Галичини, Європи й Америки, в своєму повному обсязі не буде зібрана й опублікована в Україні». І все ж, судячи із написаного нею, до створення такої історії Л. Голомб успішно наближається.

* Голомб Л. Г. Петро Карманський: життя і творчість. – Ужгород: Гражда, 2010. – 246 с.

У рецензованій монографії зроблено вдалий вибір інтерпретаційного методу «самототожності митця», який гарантує багатогранне читання літератури як «текстографії» твору і творчості у їх цілісності та неповторності. Лідія Голомб відкриває читачеві художню систему письменника, яка «попри всю її багатогранність, винятково цілісна: твори, написані в різних літературних родах і жанрах, пов'язані між собою єдністю авторського образу, неповторною поетикою, впізнаваністю ключових тем і мотивів», а «у центрі цієї унікальної системи - спроби осягнути таємниці світу і людини в ньому, розв'язати чи бодай наблизитися до розв'язання проблем сенсу людського життя, самопізнання людини, її взаємин із Богом, природою, суспільним середовищем, нацією, всесвітом» (с. 209).

Авторську концепцію діяльності Петра Карманського структуровано дослідницею у вісім глав книжки, із яких перша - «.. чи остре, чи тупе моє перо...» - відведена під висвітлення глибокого драматизму долі поета: від дитинства та юності у багатодітній, рано осиротілій рідній домівці, в українській гімназії Перемишля, у ролі випадкового садівника чи репетитора трьох синів пияка-канцеляриста,